

צבאות

ז'בוטינסקי והאצ"ל: 'בראשית ברא אלוהים את הפוליטיקה'

שלומי רזניק

עיון בספרות ההיסטוריוגרפית מלמד כי רבים מהחוקרים העוסקים בז'בוטינסקי, מימין ומשמאל, נוטים אל ההיבט הפולמוסי, המאפיין כמעט כל דיון בז'בוטינסקי ובתנועתו. אני מבקש להימנע מכך. מנקודת מבטי, ז'בוטינסקי היה מנהיגה של תנועה חשובה בתולדות התנועה הציונית והחברה היישובית, ויש להבינו על רקע תקופתו ועל רקע הנסיבות ההיסטוריות והחברתיות שבהן פעל. במילים אחרות, אני מבקש להיות משוחרר מהוויכוח סביב אישיותו ופועלו, וחופשי לדון מתוך שוויון נפש מחקרי ביחסים שבין ז'בוטינסקי לאצ"ל בלי להתחשב בשאלה 'מי הנהנה'.

בהיותי סוציולוג אני מבקש, שלא כעמיתי ההיסטוריונים והפסיכולוגים, למצוא לתופעות חברתיות הסברים מבניים. על פי קו זה, ברצוני למצוא הסבר מבני למערכת היחסים שבין ז'בוטינסקי ובין 'הארגון הצבאי הלאומי' וראשיו. היחסים האלה יוסברו כנובעים לא מהבדלים באישיות, בטמפרמנט ובאידאות דווקא, אלא מצירוף של סיבות סוציולוגיות, כלומר ממקום שונה במבנה החברתי, מתפקידים חברתיים שונים ומהדילמות השונות שאלה הציבו, מרקע חברתי שונה, מהשתייכות לדורות סוציולוגיים שונים ומתוך כך גם מהשקפות עולם שונות, תפיסות מציאות שונות ועוד.

לפי גישה זו, המתח ששרר בין ז'בוטינסקי ובין הארגון הצבאי הלאומי מקורו בקונפליקט הקלסי שבין פוליטיקה לצבא, בין ארגון פוליטי לארגון צבאי, בין מנהיגות פוליטית למנהיגות של ארגון צבאי. במקרה שלפנינו היה פן נוסף למתח בסיסי זה: הארגון הצבאי לא היה ארגון גלוי ולגלי, אלא ארגון מחתרתי, וכמו כן ז'בוטינסקי לא היה ראש מדינה הכופה את מרותו על הצבא, אלא ראש תנועה ומפלגה המקיים זיקות שונות עם הארגון הצבאי ומנהיגותו.

ז'בוטינסקי והזיקה שבין מפלגה למחתרת

קיים מתח מבני אימננטי בין ארגונים גלויים לארגונים סודיים, בין ארגונים חוקיים לארגונים לא חוקיים, והוא גורם לתנודות ולשינויים בזיקה ביניהם. מתח מבני כזה מצוי אפוא בכל רובדי הקשר שבין מפלגה למחתרת ובין מנהיגות פוליטית למנהיגות צבאית מחתרתית. במתח הזה נעוץ ההסבר העיקרי לשינויי הזיקה שבין המפלגה הרוויזיוניסטית ובין האצ"ל.

תנועות מחתרת הן ארגונים פוליטיים הנוטלים לעצמם את הזכות להפעיל אמצעי אלימות. תנועת מחתרת היא לכן הגוף היחיד, לבד ממדינה, שיש בו מעמד של אנשים שבידם בעלות על אמצעי אלימות ולפיכך עלולים ליטול לידם את רסן השלטון על התנועה כולה, כולל האגף הפוליטי שלה, קרי המפלגה. לכן, 'הפיכה צבאית' יכולה להתרחש במדינה, אך גם בארגון פוליטי המפעיל מחתרת מזוינת.

שני הארגונים, מחתרת ומפלגה, ניצבים מול הדילמה הכפולה של החשש ממיליטריזציה של התנועה מצד אחד, והחשש מפוליטיזציה יתרה של הארגון הצבאי מהצד האחר. הוויכוח מתנהל סביב שאלת הבכורה: האם היא למחתרת או למפלגה? ובתוך המחתרת, לאגף הפוליטי או לאגף הצבאי? בתאוריה ובמעש המהפכני קיימות שתי גישות מנוגדות (ומגוון רחב של גישות ביניים) לוויכוח זה.

גישה אחת, שלנין היטיב לייצג אותה, טוענת שיש להעניק את הבכורה למפלגה. כל פעולה פרטיזנית חייבת להיות כפופה לשליטה מפלגתית, כלומר לשיקולים ארגוניים ואידאולוגיים המוכתבים על ידי המפלגה. המפלגה היא הנושאת את המהפכה, היא המעצבת את הדוקטרינה והאסטרטגיה הכוללת, והיא השולטת במעש המהפכני לצורותיו.¹ מאו טסה-טונג, תלמידו של לנין ומנהיג המהפכה הקומוניסטית בסין, הניח אמנם ש'כוח פוליטי צומח מתוך קנה הרובה', ולכן טיפח את רעיון הקמתו של ארגון צבאי מחתרתי; אך מנגד, כתביו מלמדים על רצון עז לפקח ולשלוט על הצבא ולהכפיפו למרות המפלגה. ברוח זו טבע בקרב אנשיו את העיקרון 'המפלגה שולטת ברובה', ולעולם אל יינתן לרובה לשלוט במפלגה. מאו הדגיש ש'הצבא חייב לכבד את המפלגה ולעולם לא לעמוד על עצמאותו'. המפלגה והצבא חייבים לפעול בשילוב ובתיאום תוך מתן עדיפות למפלגה כגוף המעצב את האסטרטגיה ומתאם בין הזרועות השונות.² זו היתה גישתו של ז'בוטינסקי כלפי האצ"ל.

הגישה האחרת, שאֵתה הזדהו ולפיה פעלו בתקופה הנידונה כאן כמה ממפקדי האצ"ל, כגון אברהם שטרן וחבריו ואחר כך מנחם בגין, טענה את ההפך. לפי גישה זו, המחתרת אינה מכשיר בידי ההנהגה הפוליטית, אלא גוף פוליטי עצמאי שמשלב מחשבה מדינית ומעשה צבאי. לפיכך רק המחתרת הלוחמת היא הקובעת את המטרות המדיניות ואת הדרכים להשגתן, ולא הפוליטיקאים של המפלגה.

לפי גישה זו, שפותחה תאורטית ומעשית על ידי המהפכנים הלטיניים כדברה (Debray), מריגלה (Marighella) ואחרים, קיימים מוקדים רבים של מתח בין המחתרת למפלגה. בין השאר קיימת תלות מבצעית צבאית של המחתרת במפלגה – משמע הפעולות תבוצענה במועדים מתאימים מבחינה פוליטית ולא צבאית, והמטרות והטקטיקות המבצעיות תיבחרנה

1. 'הרכבי, (עורך), על הגרילה, תל-אביב 1970, עמ' 43; ז'בוטינסקי, הטרור האישי, תל-אביב 1977, עמ' 99-100; P. B. Springer & M. Truzzi (eds.), *Revolutionaries and Revolution*, California 1973, p. 109

2. 'בעיות המלחמה והאסטרטגיה', 6.11.1938, בספר: מאו טסה-טונג, ממשנתו של מאו טסה-טונג (תרגום וערך א' ראפ), תל-אביב תשכ"ז, עמ' 35, 54; Mao Tse Tung, *On Guerrilla Warfare*, NY 1961

לא רק על פי שיקולים, אילוצים או בחינות צבאיים מקצועיים טהורים.³ תלות זו היתה מקור למתח מתמיד בין המנהיג הפוליטי, ז'בוטינסקי, ובין ההנהגה הצבאית של האצ"ל. למקור מתח מבני זה נוסף גם מתח בין-דורי, בין שני דורות של ציונים. מכאן ז'בוטינסקי, הציוני הקטסטורפלי, האינטלקטואל הרוסי איש אודסה, הציוני המדיני והליברל בנוסח המאה התשע עשרה, ומכאן הצעירים ילידי פולין שהתחנכו בין שתי מלחמות העולם. מתח בין-דורי זה בא לידי ביטוי ברור בכנס בית"ר העולמי השלישי שהתכנס בוורשה בשנת 1938. על הזרות שחש אז ז'בוטינסקי כלפי הדור הצעיר הלוחמני שבגין ושטרן ייצגו, אפשר ללמוד מדברים שאמר לאשת שיחו: 'איזה מין אנשים הם? אני מכיר אותם רק מעט. תכניותיהם, האימפולסים הפנימיים שלהם אינם נהירים לי'.⁴

תנועות מחתרת ופוליטיקה סקטוריאלית – הקונטקסט החברתי שבתוכו פעלו ז'בוטינסקי והאצ"ל

אופייה של החברה היישובית בשנות השלושים היה כשל חברה סקטוריאלית.⁵ המושג 'סקטור' משמעו חלק או פלח אוכלוסייה מוגבל ותחום, כולל מערך של מוסדות וארגונים המשמשים אותו בתחומי חיים שונים. במרכז כל סקטור עמדה מפלגה, וזו ייסדה ארגונים שפעלו בתחומים רבים כמו ביטחון, כלכלה, חינוך וכדומה. בהיותה סקטוריאלית, אפיינה את החברה היישובית פוליטיקה של קונפליקט בין מחנות מאורגנים וממוסדים. הקונפליקט העיקרי היה בין הסקטור ההסתדרותי ובין הסקטור הרוויזיוניסטי. מאז ראשית שנות השלושים נוצר בין תנועת העבודה ובין התנועה הרוויזיוניסטית מתח עצום, ששיאו היו רצח ארלוזורוב, ולאחר מכן פרישת הציונות הרוויזיוניסטית (להלן הצה"ר) והקמת ההסתדרות הציונית החדשה (להלן הצ"ח). גופים אלה ביקשו למסד את עצמם כמקבילים וכהעתקים מדויקים של תנועת העבודה וארגוניה החברתיים ושל ההסתדרות הציונית הישנה, בהתאמה. כמו שניזכר לראות, האצ"ל שימש לפוליטיקאים משאב ונכס בניהול הקונפליקט הסקטוריאלי הזה. חלק מחברי המחתרת ומפקדיה התנגדו לראיית הארגון המחתרתי כמשאב סקטוריאלי, וביקשו להשיג מידה של עצמאות מההנהגה המדינית של המחנה הרוויזיוניסטי. זה היה שורש המחלוקת שבין ז'בוטינסקי ובין ראשי הארגון הצבאי הלאומי.

3. ר' דברה, מהפכה במהפכה?, מרחביה 1968, עמ' 99-101, 117-127, 132-133; הרכבי, לעיל הערה 1, עמ' 43-47; ק' מריגלה, 'ספר הדרכה לגרילה עירונית', ציקלון, 1 (אוגוסט 1976), עמ' 39-41; ראו גם מאמרו של מריגלה בספרם של Truzzi ו-Springer, לעיל הערה 1, עמ' 147.
4. ז'בוטינסקי לגב' שטרסמן, מצוטט בספרו של ש' כץ, ז'בו - ביוגרפיה של זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב 1993, עמ' 1058.
5. ראו למשל ג' יציב, החברה הסקטוריאלית, ירושלים 1999, עמ' 9-18. יציב רואה בסקטור קבוצת סטטוס המאורגנת במסגרת מפלגתית. ברוויזיוניסטים הוא רואה סקטור משנה במסגרת הסקטור האזרחי. בנוסף היו הסקטור החרדי והסקטור הדתי-לאומי.

אם כן, הטענה המרכזית היא שככלל נע יחסו של ז'בוטינסקי כלפי האצ"ל בין אדישות ועניין מועט במעשיו ובין מעורבות עמוקה, שבה ניצל את מלוא כובד משקלו האישי והפוליטי ואת מאגר משאביו התנועתיים. השינוי במידת המעורבות של ז'בוטינסקי היה תוצאה של בחינה פוליטית של הזיקה בין האצ"ל ובין התנועה הרוויזיוניסטית בכללותה. כל עוד קיבל הארגון הצבאי את מרותה של ההנהגה הפוליטית בראשות ז'בוטינסקי והסכים להגדרות המצב והגדרות התפקיד כמו שניסחן ז'בוטינסקי – היתה רמת המתח בין ז'בוטינסקי להנהגת האצ"ל נמוכה. אולם ככל שגילתה המחותרת יותר עצמאות בהגדרותיה את המצב ואת תפקידיה שלה, וככל שדרשה לעצמה יותר ויותר אוטונומיה (ארגונית, אידאולוגית, מבצעית), כן הלך וגבר המתח בין האצ"ל ובין ז'בוטינסקי עד שהגיע למשבר חריף, שסופו פילוג הארגון הצבאי הלאומי.

הגדרת המצב והתפקיד שייעד ז'בוטינסקי הפוליטיקאי לארגון הצבאי

אף שפונה 'מקים הגדודים העבריים', 'מגן ירושלים', 'אסיר עכו', היה ז'בוטינסקי בראש ובראשונה מדינאי ולא לוחם. בהשקפתו, הפוליטיקה היתה הדרך להגשמת הציונות. 'בניית הבית הלאומי – תהליך מדיני הוא, בניין – תהליך מדיני הוא; תעשייה – תהליך מדיני, וכך גם החקלאות והעלייה וכן הלאה' כתב ז'בוטינסקי כבר בשנת 1926.⁶ ועל פי היגיון זה, כך גם הצבא העברי – מהותו היא מדינית, וכך גם האצ"ל – תהליך מדיני הוא. התהליך המדיני קורה הן בפוליטיקה הפנימית, בתוך התנועה הציונית והחברה היישובית, והן בפוליטיקה החיצונית, קרי: ביחסים עם בריטניה וערביי ארץ-ישראל. ברוח שביקר בה את גישת וייצמן וחסידיו ביקר גם את גישתם של מפקדי הארגון הצבאי. לדבריו:

הם [וייצמן וחסידיו] מאמינים רק בעבודה מעשית, קונסטרוקטיבית – עוד דונם ועוד עז, עוד בית. לדידם יכולה הציונות להתגשם 'רק כך'. מפקדי הארגון, גם הם עשו 'רק כך' לסמתם, אבל במקום הצרור דונם-עז-בית הביאו את הרובה. שתי הגישות מוגבלות מבחינה רוחנית ומוטעות, כי שתיהן א-פוליטיות. אני מוסיף להחזיק בגרסה שלי לפסוק אל"ף של ספר בראשית: 'בראשית ברא אלוהים את הפוליטיקה'.⁷

מפסוק זה של ז'בוטינסקי אני מבקש להסיק על היחסים שבין ז'בוטינסקי לאצ"ל. הפרימט בתפיסת ז'בוטינסקי, שהיה ציוני מדיני מובהק, נתון היה באופן מוחלט לפוליטיקה, למדינות

6. הארץ, 26 באוקטובר 1926, מצוטט בספרו של מ' בלע, עולמו של ז'בוטינסקי, תל-אביב 1972, עמ' 399.

7. ז'בוטינסקי בשנת 1938 בוורשה, בהתייחסו ל'ציונות הלוחמת' של שטרן; י' שכטמן, זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו, ג, תל-אביב תשט"ז, עמ' 236.

ולא לצבאיות. הצבאיות נועדה לסייע ולשרת את הפוליטיקה. הצבאיות אינה שוות ערך לפוליטיקה, קל וחומר שאינה עולה עליה בחשיבותה, כמו שטען למשל שטרן, שראה את הפוליטיקה משנית לצבאיות. ז'בוטינסקי, כמו יריבו ובן דורו דוד בן-גוריון, היה איש פוליטי שהכיר בחשיבות הפוליטית של ארגון מזוין המתקיים מחוץ לשליטת ההנהגה הציונית וההנהגה היישובית. ומכאן למשל נבעה תגובתו של ז'בוטינסקי על הסכם האיחוד בין מפקד 'ההגנה הימנית', אברהם תהומי, ובין ארגון ה'הגנה', שביטאה במכתב לישראל רוקח: 'האם זה הזמן למסור לסוכנות היהודית את הזק והחשוב שבנכסינו?'⁸ גישה פוליטית זו הנחתה את ז'בוטינסקי בכל מגעיו עם בר הפלוגתא הגדול שלו - בן-גוריון. שניהם, ז'בוטינסקי ובן-גוריון, נהגו כאנשים פוליטיים כאשר בחנו את ההסכמים שנחתמו או עמדו להיחתם בין ה'הגנה' ובין האצ"ל. דווקא מבט דרך הפריזמה הפוליטית הביא את בן-גוריון להתנגד לאיחוד כל עוד נמשכת הפרישה מההסתדרות הציונית, וז'בוטינסקי, מאותה נקודת מבט, נהג תמיד להתנות את האיחוד בין הארגונים הצבאיים באיחוד פוליטי.⁹

בראייתו של ז'בוטינסקי לא היה האצ"ל מכשיר לגירוש הבריטים, אלא ארגון להגנה עצמית ואמצעי מחאה פוליטית נגד המדיניות הבריטית. אפילו לאחר תליית שלמה בן-יוסף ופרסום הספר הלבן, כאשר נראה היה בעליל שמחאה באמצעות פוליטיקאים או עורכי דין אינה עוזרת, המליץ ז'בוטינסקי על השימוש באלימות רק כדי לעורר תשומת לב וקשב אצל הבריטים.¹⁰ 'מכל צורות המחאה - זוהי החזקה ביותר' אמר בוורשה במאי 1939, והדגש מושם כאן על השימוש ב'מחאה' ולא ב'מרי'.¹¹

הוא האמין בתורת הלחץ, במאבק דיפלומטי עתיר לחצים. האצ"ל שלאחר פרסום הספר הלבן היה למכשיר לחץ חשוב והכרחי, מכיוון שעקרונות החווה בין הציונות ובין בריטניה הופרו הפרה חמורה ביותר. גם בפעולות התגמול בארץ-ישראל צידד הן כאמצעי להגנה

8. הדגשת המחבר. ראו מכתב ז'בוטינסקי לרוקח מיום 27 באפריל 1937 במכון ז'בוטינסקי, כ 11/14. ארגון ה'הגנה הימנית' שנקרא גם 'הגנה ב', 'הגנה לאומית' 'הארגון המקביל' וגם 'האצ"ל', התפלג מארגון ה'הגנה' בשנת 1931. השם 'אצ"ל' הוצע על ידי מספר חברים בסניף ירושלים שנקראו בשם 'סוחבה' אך לא התקבל על דעת המפקדה, והארגון המשיך להיקרא 'הגנה ב', 'הגנה לאומית' או 'הגנה ימנית'. לימים, לאחר הפילוג ב'הגנה הימנית' בשנת 1937, הנהיגו חברי הקבוצה שעמהם נמנו, בין השאר, דוד רזיאל ואברהם שטרן, את הפלג הקשור בתנועה הרוויזיוניסטית וקראו לו בשם 'אצ"ל' (ד' ניב, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, א-ו, תל-אביב 1965-1980, עמ' 167).

9. ראו למשל י' גולדשטיין וי' שביט, ללא פשרות, תל-אביב 1979; י' וגנר וא' כפכפי, שורש המחלוקת. הריב ההיסטורי בין תנועת העבודה והרוויזיוניזם, תל-אביב 1982.

10. שלמה בן-יוסף גידון למוות בתלייה על חלקו בניסיון לפגוע בהשלכת רימון באוטובוס ערבי שנסע מצפת לראש-פינה, בתגובה על פיגועים שביצעו ערבים במטרות יהודיות במהלך המרד הערבי. שני חבריו למעשה הצליחו לחמוק מעונש המוות בתואנות שונות. כל הניסיונות וההשתדלויות של כל מנהיגי הישוב לחלצו מעמוד התלייה נכשלו. בן-יוסף היה היהודי הראשון שנידון למוות והוצא להורג (29 ביוני 1938). מאז הוא נודע כעולה הגרדום הראשון.

11. שכטמן, לעיל הערה 7, עמ' 258, מצוטט גם בספרו של כץ, לעיל הערה 4, עמ' 121.

עצמית ולהרתעה, והן כדרך לעורר את מצפון העולם.¹² לעומת זאת, בכנס בית"ר שהתקיים בוורשה בשנת 1938, בתגובה על דברי בגין, התייחס לאמביציות הצבאיות לכיבוש הארץ בידי האצ"ל במילים אלה: 'אין אסטרטג בעולם שיגיד לך כי בתנאים הקיימים אנו יכולים לחזור על ההישג של גריבלדי או דה ולירה. אלא הם דברים בטלים'.¹³ יתרה מזו, הוא כלל לא ראה בבריטניה אויב אלא להפך, מדינה שנטלה על עצמה מחויבות לסייע בהגשמת רעיון המדינה היהודית בארץ-ישראל. כל ההיגיון המדיני של ז'בוטינסקי נשען על תמיכתה של בריטניה בציונות ועל הצבתה את 'קיר הברזל' בין היהודים ובין הערבים. אי-אפשר להבין את ההיגיון המדיני שבהתייחסותו לערבים או אפילו לרעיון הקמת המדינה ללא ההנחה, שמאחורי מפעל העלייה וההתיישבות היהודית בארץ-ישראל ניצבת בריטניה – אימפריה עתירת כוח המחויבת להגשמת הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל. בעדותו בפני ועדת פיל בשנת 1937 אמר:

מקווה אני, כי לעולם לא תגיע שעה שכזאת. משוכנע אני בהחלט, כי לא יהיה צורך בכך. מאמין אני באנגליה בדיוק כשם שהאמנתי באנגליה לפני עשרים שנה, כאשר קמתי, בניגוד לרובה של דעת הקהל היהודית ואמרתי: הבו חיילים לבריטניה! – כי האמנתי בה, ועדיין אני מאמין בה [הדגשה שלי], אבל אם בריטניה באמת איננה יכולה להגשים את המנדט – אכן, אנחנו נהיה המפסידים. [ואז] שנינו כאחד נשב ונחשוב מה אפשר לעשות.¹⁴

לסיכום, כמו שז'בוטינסקי לא התלהב מהקמת הארגונים הקונסטרוקטיביים, אך בכל זאת נתן לכך את הסכמתו מסיבות פוליטיות פנים-ציוניות, כן גם התייחס להקמת הארגון הצבאי הרוויזיוניסטי, האצ"ל – קודם כולו כאילוץ פוליטי, כהכרח לניהול הפוליטיקה הפנים-ציונית. לדעתו, מנקודת מבט כלל-ציונית, עדיף היה כמובן צבא עברי בחסות בריטית ממחותרת אנטי-בריטית.¹⁵

ז'בוטינסקי מעולם לא ראה בפעילות מחתרתית דרך נאותה וראויה לציונות המדינית. מחתרתיות יאה ונאה היא לגלות. בבית הלאומי היהודי רשאים יהודים להתגונן וליזום התקפות לעין השמש. ה'הגנה' והאצ"ל – תפקידם הגנתי בלבד, הם ארגונים להגנה עצמית ולא כלים לכיבוש הארץ או לניהול מלחמה מקפת באויב הערבי.¹⁶ האצ"ל לא היה 'בבת עינו'. הלגיון, הגדודים, ובעיקר בית"ר כתנועה חינוכית המבטאת את השקפת עולמו – אלה היו גם היו.

12. כץ, לעיל הערה 4, עמ' 1056. פעולות התגמול היו פעולות נגד ערבים, שביצעו יחידים או חברי הארגונים הצבאיים בתגובה וכתגמול לטרור הערבי כנגד יהודים.

13. בכנס בית"ר בוורשה בשנת 1938.

14. ז'בוטינסקי כתבים (תשי"ז-תשי"ט), כרך נאומים 1927-1940, תל-אביב תש"ח, עמ' 249.

15. ראו למשל בלע, לעיל הערה 6, עמ' 401.

16. כץ, לעיל הערה 4, עמ' 1017.

ז'בוטינסקי כמפקד עליון של האצ"ל

הטענות שהועלו עד כאן משתקפות היטב בשתי הפעמים שהיה על ז'בוטינסקי להבהיר בהן את יחסו אל האצ"ל ולנסח את תפיסתו בהסכמים חוזיים בין התנועה הפוליטית ובין הארגון הצבאי המסונף אליה. כוונתי להסכם שנחתם בינו ובין תהומי בשלהי שנת 1936 ולהסכם שנחתם בינו ובין רויאל בראשית שנת 1939. בשני המקרים ניסה ז'בוטינסקי ואף הצליח לאכוף את מרותו האישית ואת מרות התנועה הפוליטית על הנהגת הארגון הצבאי, אך בשני המקרים היה המחיר פילוג הארגון הצבאי הלאומי. הדיון להלן יתמקד בהסכם הראשון, מכיוון שהוא שעיצב את המבנה הבסיסי של הארגון הצבאי הלאומי ואת היחסים בין המחותרת למפלגה לאחר הפילוג.

עד הפילוג ב'הגנה' בשנת 1931 לא התערב ז'בוטינסקי בענייניה.¹⁷ בעיניו היא היתה ארגון להגנה עצמית שלא היה לו כל תפקיד בהגשמת הציונות המדינית. לעומת זאת המשיך כל העת להטיף להקמת הגדודים העבריים. יחסו לארגון 'הגנה ב' (שלימים נודע גם בשמות 'הגנה לאומית' ו'הארגון המקביל'), שהוקם על ידי תהומי בשנת 1931 עם הפילוג בסניף ה'הגנה' בירושלים, לא היה שונה עקרונית מיחסו לארגון ה'הגנה'. יחסו השתנה מעט רק לאחר רצח ארלוזורוב בשנת 1933, ויותר מכך לאחר פרישת הצה"ר מההסתדרות הציונית והקמת הצ"ח.¹⁸

לקראת כינונו של ארגון הגנה סקטוריאלי

תהומי ראה את ארגון 'ההגנה ב' מגיע לשיאו, 'למרום פסגתו' כלשונו, בתחילת מאורעות תרצ"ו בקיץ 1936. מספר החברים בו הגיע ליותר מאלפיים, ואותרו מקורות קבועים לגיוס

17. בעקבות סכסוך מפקדים מקומי בסניף ירושלים הוקם על ידי מפקד סניף ירושלים של ה'הגנה' שהודח, אברהם תהומי, פלג שנשא את השם 'הגנה ב'. תהומי נהג להסביר לפקודיו שיש להפוך את ה'הגנה' לארגון בעל אופי צבאי מקצועי ופורמלי יותר, בעל משמעת וסולם דרגות, כנהוג בצבאות אחרים. בפומבי טען תהומי, שעל ה'הגנה' להיות בלתי מפלגתית וכפופה למוסדות הכלליים ולא להסתדרות הכללית. תהומי תויג כרוויזיוניסט, כתומך של ז'בוטינסקי שאינו נאמן להסתדרות. חששם של כמה מראשי ה'הגנה' חברי מפא"י היה שתהומי עומד להשתלט על הסניף, ולהעביר את נשק ה'הגנה' לידי הרוויזיוניסטים. ביזמת אליהו גולומב, נציג מפא"י במרכז ה'הגנה', הוקמה קבוצת 'נאמני ההסתדרות' בראשות יוסף רוכל (אבידר), שראו להם חובה להגן על הסניף מפני השתלטות הרוויזיוניסטים באמצעות תהומי. באפריל 1931 הביאה קבוצה זו להדחת תהומי, וכתוצאה מכך היה הפילוג לעובדה נחרצת. בתחילה נמנו על 'הגנה ב' חברי הסתדרות יחד עם חברי בית"ר וסטודנטים לאומיים מהאוניברסיטה העברית. בשנים האחרונות לפעילות הארגון היה הארגון הומוגני יותר, ומרבית חבריו היו רוויזיוניסטים וחברי מפלגות הימין ביישוב (ספר תולדות ההגנה, ב, תל-אביב תשל"ג, עמ' 420-426).

18. כך למשל, לאחר הכישלון במגעיו עם החוגים האורחיים, נסע תהומי בקיץ 1931 לקונגרס הציוני בבזל, בניסיון לגייס שם את התמיכה החסרה. הציונים הכלליים דחו אותו, וכך נהג למעשה גם ז'בוטינסקי.

כוח אדם, כסף ונשק, נפתחו לפניו הדלתות של מרבית החוגים הלא-הסתדרותיים, ומידת הלגיטימיות שלו היתה כזו, שאפילו ה'הגנה' השלימה עם קיומו ושיתפה אתו פעולה. תהומי הגה תכניות להתרחבות ולהעמקה בארץ ובחו"ל, כמו הקמת בית ספר לקצינים בפולין בהדרכת קצינים פולנים, הקמת שלוחות של הארגון בחו"ל, והקמת תעשיית נשק שניצניה כבר החלו להיראות. עתה, כשהארגון מוסד כארגון הגנה ימני על-מפלגתי, נראתה לו הדרך פתוחה לאיחוד עם ה'הגנה', איחוד מתוך שוויון כוחות, איחוד ללא השפלה. ודווקא אז באו ימים של אכזבה, משבר ופילוג.¹⁹

מתיאור זה של המציאות משתמע כאילו ראשית 'המאורעות' היתה נקודת הזמן המכרעת והסיבה המרכזית למשבר ולהאצת התהליכים שהובילו לפילוג ארגון 'הגנה ב'. כנגד זה אני רוצה לטעון, שהיו למשבר סיבות מבניות שהיו נעוצות ביחסים שבין הסקטורים ולמפלגות עוד בתקופה שבין 1933 לפרוץ 'המאורעות', ובראש ובראשונה בפרישת הרוויזיוניסטים מההסתדרות הציונית והקמת הצ"ח בשנת 1935.²⁰

יחסו של ז'בוטינסקי לארגון הצבאי ולארגונים נוספים של התנועה הרוויזיוניסטית היה תולדה של התפתחות יחסיו עם ההסתדרות הציונית מהצד האחד, ועם הנהגת הסקטור הפועלי מהצד האחר. ז'בוטינסקי ניסה, מאז הפרישה מההסתדרות הציונית ועד מותו, להפוך את הצ"ח למקבילה ולמתחרה של ההסתדרות הציונית הישנה. לכן שאף שהארגונים הקשורים לרוויזיוניזם לא יהיו חלק ממפלגה, הצה"ר, אלא יתקבלו כארגונים לא מפלגתיים המשתייכים לארגון גג אחד - הצ"ח. אלא שניסיון זה נכשל, והצ"ח נעשה מזוהה לחלוטין עם הצה"ר. הארגונים שלכאורה היו חלק מהצ"ח היו לארגונים מובהקים של הצה"ר. כך היה למשל עם בית"ר, 'ההגנה הלאומית' ואחר כך האצ"ל. בעיית 'הנאמנות הכפולה' נהיתה נושא מרכזי ביחסי הצ"ח והצה"ר עם הארגונים בעלי הזיקה הישירה או העקיפה לרוויזיוניזם. זה היה משחק על סכום אפס. הארגונים היו חייבים להכריע, כמו שנדרש 'המזרחי', לאיזו הסתדרות ציונית הם נאמנים, ובחירה באחת מהן חייבה הינתקות מההסתדרות הציונית האחרת. בעקבות הפרישה עלתה עשרות מונים חשיבותם של הארגונים שעמדו לרשות הנהגה הרוויזיוניסטית, כמו בית"ר, פלוגות הגיוס שלה ו'ההגנה הלאומית'. מנקודת מבט רוויזיוניסטית, לא היה אפשר עוד להרשות נאמנות כפולה של ארגונים אלה לשת

קשה לקבל את טענת תהומי (מכתב תהומי לסלוצקי מיום 25 במרס 1956 בארכיון תולדות ה'הגנה') שהדחייה היתה משום שז'בוטינסקי 'היה עסוק בהכנת נאום על המטרה הסופית של הציונות'. נראה, שאילו הקמת הארגון היתה באמת חשובה לו, היה מצליח למצוא ולו מעט זמן גם בעת הכנת נאום כה חשוב.

19. ראו מכתב תהומי לסלוצקי מיום 8 באוגוסט 1956.

20. על הפרישה ראו למשל גולדשטיין ושביט, לעיל הערה 9; ד' הורוביץ ומ' ליסק, מישור למדינה, תל-אביב 1977; י' אופיר, ספר העובד הלאומי, תל-אביב תשי"ט. טענה שונה העלה דוד גיב (א' מקובר-קטלב וא' שירן [עורכות]), צבא המדינה בדרך, תל-אביב 1983, עמ' 145. לדעתו, המניע העיקרי לפילוג והגורם המסביר יותר מכול את יחסיו של ז'בוטינסקי עם הארגון והמפלגות האחרות הוא ועדת פיל ומסקנותיה, שנודעו ביישוב חודשים קודם שפורסמו רשמית ביולי 1937.

ההסתדרויות הציוניות. חמורה במיוחד היתה הבעיה עם 'ההגנה הלאומית', שהיתה ארגון על-סקטוריאלי. נוצר מצב מוזר שבו פיקד חבר בהסתדרות הציונית הישנה על 'ההגנה הלאומית' שחברים בה אנשי הצ"ח. ז'בוטינסקי שאף לתקן את המצב ולהביא לידי כך ש'ההגנה הלאומית' תהיה כפופה להצ"ח, במקום שיהיה פיקוח אזרחי של מפלגות שחברו אד-הוק לצורך זה. באורח פרדוקסלי ניסה ז'בוטינסקי לפתור את הבעיה על ידי שימוש בטקטיקות שפותחו במפלגה היריבה העיקרית, מפא"י. ז'בוטינסקי חתר למעשה לחקות את הפרקסיס של שיטת הפריטט שהיתה נהוגה ב'הגנה'. חיקוי זה עלה בקנה אחד עם המגמה שאפיינה את התנועה הרוויזיוניסטית בעיקר מאז הקמת הצ"ח - להיות העתק פחם של ההסתדרות הציונית ושל המבנה הארגוני של השמאל ביישוב. לפי הסכם הפריטט הורכבה מפקדת 'ההגנה' ממספר שווה של נציגי השמאל והימין, אולם למעשה מפא"י היא שהכתיבה את כללי המשחק ושלטה במפקדת 'ההגנה'. בעוד ב'הגנה' בן-חורין היה הפוסק העיקרי מהבחינה הפוליטית, באצ"ל לא היתה לז'בוטינסקי אף פעם עמדת הכרעה ברורה. הדמות המרכזית בוועד המפקח של הארגון היה דווקא נציג 'המזרחי' הרב ברלין, ואילו הרוויזיוניסט בן-חורין ניגן בו רק כינור שני.²¹ השוואה מלמדת שמפקדת 'ההגנה' בשלטה על ידי מפא"י באמצעות שליחה אליהו גולומב, שהיה בה הדמות הקובעת, אך ב'הגנה הלאומית' היו מרבית המפקדים הבכירים לא רוויזיוניסטים, והמפקדה היתה בידיהם. מצב דברים זה נראה לרבים מראשי בית"ר והרוויזיוניסטים כטעון תיקון מידי, והניסיון להביא להכרעה ברורה על מקור הסמכות של מפקדת הארגון הביא לחתימת ההסכם בין ז'בוטינסקי לתהומי, והיה אחת מהסיבות המרכזיות לפילוג.

הסכם ז'בוטינסקי-תהומי

במאי 1936 הוקם בארץ 'ועד המורשים' של הצ"ח בראשות ד"ר אריה אלטמן, מתוך מטרה 'לארגן את התנועה ולהקים בה רשות אחת במצב ענינים שבו פעלו סיעות וקבוצות שונות'.²² הוועד הורכב מכמה אישים, וכל אחד מהם הופקד על ניהול ופיקוח אחד מאגפי התנועה. האיש שהופקד על הקשר עם ארגון 'ההגנה הימנית' היה אליהו בן-חורין, חבר הוועד המפקח של הארגון. בנוסף לסמכות שניתנה לוועד המורשים מתוקף היות חבריו שליחים אישיים של ז'בוטינסקי, היה לוועד אמצעי פיקוח יעיל נוסף - שליטה על תקציב מיוחד שהועמד

21. הוועד המפקח הוקם בכנס הייסוד של הוועד הציבורי של 'ההגנה הימנית' בפראג (אוגוסט 1933). הוחלט שם על הקמת ועד מפקח ארצי שיהיה מורכב ממנהיגי המפלגות שתמכו בארגון - הצה"ר, 'המזרחי', הציונים-הכלליים ומפלגת המדינה העברית'. הוועד שימש מוסד עליון של הארגון, מעין רשות מחוקקת. הוועד המפקח היה הגוף הממנה את המרכז (הגוף המבצע) ומאשר מינויים הנעשים על ידי המרכז. יחד עם המרכז הוא היה אחראי למגע עם גופים חיצוניים ואחראי על השגת המשאבים הנוחצים להמשך קיום הארגון. ראו: ניב, לעיל הערה 8, עמ' 224-226.

22. ראו עדות אריה אלטמן, מכון ז'בוטינסקי, עא 2, מצוטט בספרו של ניב, לעיל הערה 8, עמ' 280.

לרשותו.²³ לאחר בדיקת היחסים בין הצ"ח ובין הארגון, הגיע ועד המורשים למסקנה ש'מקום יחיד שבו לא היתה לו השפעה כלשהי היה האצ"ל, שהנוער הבית"רי שימש לו מקור עיקרי לגיוס כוח אדם והתבלט בו כאלמנט התוסס והפעיל'.²⁴

הניסיון להביא להכרעה ברורה בין תהומי לבית"ר החל בנובמבר 1936, כשנציב בית"ר, ערי ז'בוטינסקי, שלח מכתב לתהומי, ובו הצעות להסדיר את היחסים בין הארגון לבית"ר. להצעות נלווה איום חד-משמעי שאם לא יתקבלו - 'אזי מלחמה והרס'.²⁵ מספר ימים אחר כך זומנו כמה מראשי הרוויזיוניסטים לווינה לדיון במערכת היחסים שבין תהומי לארגונים הרוויזיוניסטיים ובשאלת המשמעת הכפולה לבית"ר ולארגון, ולקביעת עמדה באשר למדיניות ה'הבלגה'.²⁶ במשלחת השתתפו ד"ר אלטמן, בן-חורין, אורי צבי גרינברג ולובוצקי. תהומי, ששהה באותה העת בווינה, לא היה שותף להתייעצויות, אך נפגש עם ז'בוטינסקי, וזה ביקשו לשוב ולהיפגש כעבור זמן מה, בתחילת דצמבר, בפריז.²⁷ הסיבה הרשמית לדחיית הפגישה המכרעת היתה, שלז'בוטינסקי נדרש זמן נוסף להחליט בעניין ה'הבלגה', בשאלת האיחוד עם ה'הגנה' ובעניין הסדר היחסים בין הצ"ח לארגון. ההחלטה שנפלה בווינה בתום ההתייעצויות בין ז'בוטינסקי לחבריו היתה, שיש לחייב את תהומי להעביר למעשה את הארגון לחסות הצ"ח. וכך אכן קרה. בפגישה בארבע עיניים בפריז נחתם הסכם שהגדיר בקפדנות את הזיקה שבין הארגון ובין הצ"ח וגופים אחרים הקשורים בו. נוסח ההסכם הכפיף לחלטין את הארגון ואת מפקדו לשיקולים ולמרות הפוליטית של ז'בוטינסקי והמפלגה הרוויזיוניסטית.²⁸

לקראת איחוד בין שני ארגוני ההגנה

הסכם ז'בוטינסקי-תהומי הציב את הנהגת 'הגנה ב' בפני שאלה מכרעת - האם לקבל את תכתיב התנועה הרוויזיוניסטית או להיפרד ממנה. במקרה של הינתקות היו לארגון שתי חלופות עקרוניות. האחת, לשמר את הארגון כישות נפרדת ועצמאית, והשנייה, להתאחד עם ה'הגנה'.

23. הכסף ניתן על ידי מצנט התנועה, מיליונר מדרום אפריקה בשם מיכאל השכל. ראו ב' אליאב, זיכרונות מן הימין, תל-אביב 1990, עמ' 91.
24. ניב, לעיל הערה 8, עמ' 280.
25. ראו מכתב תהומי לסלוצקי מיום 3 בדצמבר 1936 בארכיון תולדות ה'הגנה'.
26. 'ההבלגה' היה שמה של מדיניות היישוב שלא להגיב על הטרור הערבי בטרור יהודי נגדי, אלא לאפשר לצבא הבריטי להילחם בו. רבים, בעיקר מחוגי הימין אך גם חברי 'הגנה', לא קיבלו עליהם את הוראת הנהגת היישוב וביצעו מעשי טרור נגד ערבים.
27. על כינוס וינה ראו: אליאב, לעיל הערה 23, עמ' 102.
28. על הסכם פריז ראו מכתב תהומי לסלוצקי מיום 3 בדצמבר 1936. את הסכמתו לחתום על ההסכם הוא הגדיר 'המעשה הגרוע ביותר שעשיתי בחיי'. באותו עניין ראו גם מכתב תהומי לסלוצקי מיום 31 בינואר 1937. נוסח ההסכם מובא בספר תולדות ההגנה, לעיל הערה 17, עמ' 1325-1326.

ז'בוטינסקי והאצ"ל: 'בראשית ברא אלוהים את הפוליטיקה'

זה היה הזמן הנכון ביותר להיכנס למשא ומתן על איחוד עם ארגון ה'הגנה', מכיוון ש'הגנה ב' היה אז בשיא פריחתו בהשוואה לתקופות קודמות. תהומי טען שהחלטתו לגשת במרץ למשא ומתן התגבשה אצלו כבר בדרכו חזרה לארץ לאחר חתימת הסכם פריז.²⁹ ההחלטה הפורמלית על כניסה למשא ומתן נפלה בישיבה של מרכז 'הגנה ב' בסוף ינואר 1937, ואישר אותה 'הועד המפקח'. את המשא ומתן ניהלו תהומי וגולומב, ומכיוון שהמגעים החלו לאחר ששניהם חזרו מפגישות עם ז'בוטינסקי, עמדתו היתה ידועה היטב לשניהם. גולומב נפגש עם ז'בוטינסקי בלונדון בסוף דצמבר 1936 כדי להשיג את הסכמתו לאיחוד, אך מכיוון שימים ספורים קודם לכן הושג ההסכם עם תהומי, לא מיהר ז'בוטינסקי להסכים להצעת האיחוד שהונחה לפניו.³⁰

ז'בוטינסקי החל לראות באצ"ל אמצעי לחץ להשגת הישגים פוליטיים במערכת היחסים שבין הסקטורים.³¹ לכן היה מוכן להסכים לאיחוד רק בתנאי שיהיה פוליטי במהותו. גם גולומב ראה באיחוד הסכם פוליטי ביישוב, שצריך היה לספק את הגוש האזרחי ולהבטיח את גיוסו למען ההגנה, בעיקר מהבחינה הכספית. אולם גולומב לא היה מוכן, או לא היה יכול להסכים לתביעת ז'בוטינסקי להנהיג את נוסחת הפרייטט בהנהלה החדשה של התנועה הציונית לפני איחוד בין ארגוני הביטחון. ללא מילוי של תנאי זה, שהיה מביא לשוויון ביחסי הכוחות בין שתי ההסתדרויות הציוניות, לא הסכים ז'בוטינסקי 'לשעבד לאותה הסוכנות את החזקה והחשובה בעמדותינו'.³² עבור ז'בוטינסקי, האצ"ל הפך מאורגן שולי ולא משמעותי, שהוא אפילו היסס להצטרף לוועד המפקח שלו, לארגון בעל משמעות פוליטית מרכזית, לקלף המיקוח החשוב ביותר שעמד לרשותו. כל זה קרה לא בגלל שינויים בארגון עצמו, אלא בגלל שינויים במערך הסקטוריאלי והמפלגתי ביישוב.

ז'בוטינסקי והאצ"ל לאחר הפילוג

התוצאה המובהקת של הפילוג היתה קריסטליזציה של ההרכב החברתי של ה'הגנה' מכאן והאצ"ל מכאן. מעטים היו החברים באצ"ל שלא היתה להם זיקה לרוויזיוניזם, כמו שמעטים היו הביתר"ים ואנשי הצה"ר שחייבו את איחוד הארגונים והצטרפו ל'הגנה'. ההנהגה הרוויזיוניסטית, בחירתה להפוך את הצ"ח למערכת סקטוריאלית, עודדה את התהליך והפעילה את מנגנוני הפיקוח החברתי שלה לחידודו. כך למשל, במכתב ששלח לאלטמן

29. ראו מכתב תהומי לסלוצקי מיום 13 בינואר 1957 בארכיון תולדות ה'הגנה'.
30. על פגישת גולומב ז'בוטינסקי ראו: ספר תולדות ההגנה, לעיל הערה 17, עמ' 727, וניב, לעיל הערה 8, עמ' 288.
31. על יחסו של ז'בוטינסקי לאצ"ל עד הקמת הצ"ח ניתן ללמוד מעדות מוקדמת שנתן רוזנברג בשנת 1950 (מכון ז'בוטינסקי כ 1/1/4), לפיה בשנת 1935 דיווח אישית לז'בוטינסקי על התפתחות הארגון אך 'באותה תקופה לא העריך עדיין ראש בית"ר את הארגון ... כראוי'.
32. ראו מכתב ז'בוטינסקי לישראל רוקח מיום 9.4.1937, מכון ז'בוטינסקי כ 11/14.

לאחר שהפילוג היה לעובדה קיימת, כתב ז'בוטינסקי שיש להרחיק מהמפלגה ומבית"ר כל חבר שיצטרף ל'הגנה' – 'אם יש צה"רים או בית"רים שעברו, את אלה כמובן תוציאו'.³³ זו היתה גישה שונה מגישתו הקודמת, בתקופת תהומי, כשחברי בית"ר יכלו להיות חברים בכל אחד משני ארגוני ההגנה, לפי רצונם. אז לא היתה פקודה מחייבת של מפקד בית"ר להשתייך אך ורק ל'הגנה הלאומית'. אלא שאז לא היה האצ"ל מכשיר לקידום מטרות סקטוריאליות כמו שהיה לאחר הפילוג.

מיד לאחר הפילוג פנה ז'בוטינסקי לאלטמן במכתב, ובו הבהיר: 'כמובן, מן היום והלאה יצטרך העניין הזה [תמיכה באצ"ל] לעמוד כעין First Charge בתקציבנו המפלגתי וגם בתקציב קרן תל-חי'.³⁴

הגדרת היחסים בין המפלגה למחתרת

ב־30 באפריל 1937 שלח ז'בוטינסקי מדרום אפריקה לארץ הוראות באשר למבנה הארגון וליחסי הגומלין בינו ובין בית"ר, הצ"ח והצה"ר.³⁵ במסמך זה התיר ז'בוטינסקי להמשיך בשיתוף פעולה ובתיאום עם ההגנה על פי שיקולים מקומיים או במקרה של סכנה אמיתית ליישוב, אך אסר להגיע להסכם שיש בו משום קבלת מרות של הסוכנות היהודית או של הוועד הלאומי. חידוש רב היה בהוראה לא להבליג על תקיפת יהודים, פקודה שרבים מאנשי האצ"ל חיכו לה. להוראה צורפו סייגים, ובעיקר נשמרה זכות הווטו של ז'בוטינסקי על פעולות לשבירת ההבלגה. הסמכות להחליט ניתנה לוועד המפקח הפוליטי ולא למפקדת האצ"ל. סמכות זו שניתנה לוועד המפקח, שהיה מורכב מחברי המפלגה הרוויזיוניסטית, היא תמצית רוחו ותוכנו של המסמך.

עיקר המסמך עוסק בהגדרת הסמכויות של הגופים המנהלים את האצ"ל במתכונתו החדשה, ובקביעת הזיקה שבין האצ"ל לגופים האחרים של התנועה הרוויזיוניסטית והצ"ח. מטרת העקרונות שהותוו במסמך היתה להפוך את האצ"ל לארגון צבאי הכפוף לראש הצ"ח, לארגון שלא יתחרה בתנועת בית"ר ושיסייע בידי ז'בוטינסקי לחזק את הצ"ח. לשון אחר, להפוך את האצ"ל למכשיר פוליטי במאבק הסקטוריאלי.

החוקה החדשה של האצ"ל דמתה בעקרונותיה לזו שנקבעה בהסכם פריז שנחתם בין ז'בוטינסקי לתהומי בדצמבר 1936, אך לא קוים. במקום 'הוועד המפקח' הורה ז'בוטינסקי

33. מכתב ז'בוטינסקי לאלטמן מיום 21 במאי 1937, מצוטט בספרו של ח' בן-ירוחם (עורך), ספר בית"ר, קורות ומקורות, ב, ירושלים ותל-אביב תשל"ג, עמ' 645. בעדותו מספר יהודה בורוכוב (מכון ז'בוטינסקי, עב) שסולק מבית"ר מכיוון שעבר ל'הגנה'.

34. בן-ירוחם, לעיל הערה 33, עמ' 645. קרן תל-חי שימשה מכשיר הכספי של התנועה הרוויזיוניסטית והיא שמימנה את מפעלי התנועה. הקרן גייסה תרומות מחברי התנועה וידידיה מאז הוקמה בשנת 1929.

35. ארכיון 'הכד' 1, מצוטט בספר הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל – אוסף מקורות ומסמכים, א: אפריל 1937 – אפריל 1941, תל-אביב 1990, עמ' 15-16.

ז'בוטינסקי והאצ"ל: 'בראשית ברא אלוהים את הפוליטיקה'

להקים ועדה פוליטית בת שבעה חברים, שתמונה על ידי נציגי הצ"ח וז'בוטינסקי – כלומר על ידי 'ועד המורשים'; ייכללו בה לפחות חבר אחד מוועד המורשים וכן נציב בית"ר ארץ-ישראל ונציג קרן תל-חי. שאר החברים היו אמורים להיות דמויות בולטות מקרב ראשי הרוויזיוניזם בארץ. כך הובהר שוועד המורשים הוא בעל הסמכות בארץ בענייני הארגון, בדומה לסמכותו של הוועד בעניינם של שאר הגופים הרוויזיוניסטים בארץ. הסמכות העליונה היא של ז'בוטינסקי עצמו בתוקף היותו ראש הצ"ח. עם זאת, ז'בוטינסקי ביקש להצניע את הקשרים הפורמליים שבין הצ"ח, הצה"ר ובית"ר ובין האצ"ל, ולהציגו כגוף בלתי מפלגתי הפתוח לכל אדם ראוי ביישוב. משום כך נדרשו כל חברי הצ"ח שפעלו בארגון, כולל ז'בוטינסקי עצמו, לעשות זאת כאזרחים פרטיים.

הוועדה הפוליטית אמורה היתה לשמש הרשות המחוקקת של האצ"ל ואילו המפקדה – הרשות המבצעת. למפקד האצ"ל, שהיה אחד מחברי הוועדה, לא ניתנה סמכות ההחלטה, אלא רק באישור הוועדה. במקרה של מחלוקת בינו ובין הוועדה, יש להביאה לפסיקתו של ז'בוטינסקי. כך ניטלה ממפקד האצ"ל כל סמכות פוליטית וכל אפשרות להכרעה פוליטית, אפילו בסוגיית ההבלגה. רק הוועדה, באישורו של ז'בוטינסקי, היתה רשאית להורות על מדיניות של אי-הבלגה. גם ניהול משא ומתן עם גופים חיצוניים כמו ה'הגנה', או עם גופים מאורגנים השואפים להצטרף לאצ"ל, היה בסמכות הוועדה הפוליטית, ולא בסמכותו של מפקד האצ"ל.

מהמסמך עולה בבירור שז'בוטינסקי החליט להעניק לנציב בית"ר סמכויות רבות מאלה של מפקד האצ"ל. נציב בית"ר קיבל את הכוח להחליט בעניינים הקשורים לאצ"ל, ואילו למפקד האצ"ל לא ניתנה אפילו הזכות לגייס חברי בית"ר ללא אישור הנציב. פלוגות הגיוס של בית"ר הוכרו כיחידות של האצ"ל אך את מפקדן יכול היה מפקד האצ"ל למנות רק באישור נציב בית"ר. אין כל ספק שבהשוואה לסמכויות שהיו נתונות בידי תהומי, מפקד הארגון לפני הפילוג, חלה ירידה משמעותית ביותר בסמכויות מפקד הארגון.

סיכום

המתח המבני המאפיין את היחסים בין המנהיגות הפוליטית למנהיגות הצבאית במפלגות שיש להן זיקה לארגונים צבאיים, הוא שעיצב את היחסים שבין ז'בוטינסקי למנהיגי האצ"ל. גישת ז'בוטינסקי לארגון הצבאי הלאומי היתה פוליטית – האצ"ל הוא מיליציה של התנועה הרוויזיוניסטית. הוא ראה בארגון מכשיר פוליטי אשר במצב קוניונקטורלי מסוים אפשר וצריך להשתמש בו, הן במישור הפוליטיקה הפנימית והן במישור היחסים עם בריטניה ועם הערבים – אבל הגורם המכריע והחשוב הוא הפעולה הפוליטית הנעשית על ידי הצ"ח.³⁶ הבולט בין מפקדי האצ"ל שקיבל עליו באופן מוחלט את סמכותו של ז'בוטינסקי בענייני

36. על יחסו לאצ"ל כאל מכשיר ראו עדות אלטמן במכון ז'בוטינסקי, עא.

הארגון היה רוזנברג, שאמר במפורש: 'אני ראיתי באצ"ל את הזרוע הצבאית של המפלגה, של אותם אנשים שקובעים את הקו הראשי בפוליטיקה שלהם'.³⁷ המפקדים שבאו אחריו חשבו אחרת, ותפיסתם השונה הובילה בהכרח לעימות בין המחתרת לבית"ר ולמפלגה הלגלית. בהנהגת רויאל ושטרן עבר האצ"ל שינוי דרמטי - מארגון צבאי רוויזיוניסטי היה למחתרת, שעל אף זיקתה לתנועה הרוויזיוניסטית היתה אוטונומית במידה רבה. בסופו של התהליך, בתקופת בגין, מפקדו האחרון של האצ"ל, ביקש הארגון, ואף הצליח, להכפיף את המפלגה הלגלית לארגון הצבאי, ועקב כך, בניגוד גמור לתפיסת ז'בוטינסקי, הרובה שלט במפלגה ובפוליטיקה.

מקורות

- אופיר יהושע, ספר העובד הלאומי, תל-אביב תשי"ט.
 איבינסקי זאב, הטרור האישי, תל-אביב 1977.
 אליאב בנימין, זיכרונות מן הימין, תל-אביב 1990.
 אליאב יעקב, מבוקש, ירושלים 1983.
 אמיכל-יבין עדה, בארגמן, תל-אביב 1986.
 בילסקי בן-חור רפאלה, כל יחיד הוא מלך, תל-אביב 1988.
 בלע משה, עולמו של ז'בוטינסקי, תל-אביב 1972.
 בן-ירוחם חן (עורך), ספר בית"ר קורות ומקורות, ירושלים ותל-אביב תשל"ג.
 גולדשטיין יעקב ויעקב שביט, ללא פשרות, תל-אביב 1979.
 דברה רוזיס, מהפכה במהפכה?, מרחביה 1968.
 הארגון הצבאי הלאומי בארץ-ישראל - אוסף מקורות ומסמכים, א: אפריל 1937- אפריל 1941, תל-אביב 1990.
 הורוביץ דוד ומשה ליסק, מישוב למדינה, תל-אביב 1977.
 הלר יוסף, 'זאב ז'בוטינסקי ושאלת ההבלגה: השקפת עולם במבחן המציאות 1936-1939', תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה - שי לשמואל אטינגר, ירושלים תשמ"ח, עמ' 283-320.
 הרכבי יהושע (עורך), על הגרילה, תל-אביב 1970.
 וגנר יגאל ואייל כפכפי, שורש המחלוקת, הריב ההיסטורי בין תנועת העבודה והרוויזיוניזם, תל-אביב 1982.
 ז'בוטינסקי זאב, כתבים (תש"ז-תשי"ט): נאומים 1927-1940, תל-אביב תש"ח.
 יציב גדי, החברה הסקטוריאלית, ירושלים 1999.

³⁷ בעדות מאוחרת במכון ליהדות זמננו, מצוטטת בספרו של א' נאור, דוד רזיאל, תל-אביב 1990, עמ'

ז'בוטינסקי והאצ"ל: 'בראשית ברא אלוהים את הפוליטיקה'

- כץ שמואל, ז'בו – ביוגרפיה של זאב ז'בוטינסקי, תל-אביב 1993.
מאו טסה-טונג, ממשנתו של מאו טסה-טונג (תרגום וערך אורי ראפ), תל-אביב תשכ"ז.
מקובר-קטלב ארנה ואסנת שירן (עורכות), צבא המדינה בדרך, תל-אביב 1983.
מריגלה ק', 'ספר הדרכה לגרילה עירונית', ציקלון, 1 (אוגוסט 1976), עמ' 39-41.
נאור אריה, דוד רזיאל, תל-אביב 1990.
ניב דוד, מערכות הארגון הצבאי הלאומי, א-ו, תל-אביב 1965-1980.
סלוצקי יהודה, ספר תולדות ההגנה, ב-ג, תל-אביב תש"ך-תשכ"ב.
שכטמן יוסף, זאב ז'בוטינסקי: פרשת חייו, תל-אביב תשט"ז.

Mao Tse-Tung, *On Guerrilla Warfare*, NY 1961

Springer Philip B. and Marcello Truzzi (eds.), *Revolutionaries on Revolution*, CO
1973